

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Siisiäinen, Martti

Title: Osallistumisen ongelma

Year: 2010

Version:

Please cite the original version:

Siisiäinen, M. (2010). Osallistumisen ongelma. Kansalaisyhteiskunta, 1(1), 8-40.
<http://www.kansalaisyhteiskunta.org>

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

ARTIKKELIT

OSALLISTUMISEN ONGELMA**Martti Siisiäinen***

Johdanto

Osallistuminen on noussut yleiseksi ongelmaksi niin yhteiskunnallisissa kuin yhteiskuntatieteellisissäkin keskusteluissa viimeisten viidentoista vuoden aikana, mutta aivan erityisesti viime aikoina. Yhteiskunnallisesti osallistumisen – tai osallistumattomuuden – ongelma paikallistetaan tai konkretisoidaan usein joihinkin erityisiin ryhmiin, kuten ”nuoriin”, ”syrjäytyneisiin”, ”pitkäaikaistyöttömiin” tai ”etnisiin vähemmistöihin”, aina kulloisestakin keskustelijasta tai huolestuneesta tahosta riippuen. Osallistumisen tai osallistumattomuuden syistä vallitsee hyvin ristiriitaisia käsityksiä ja niille on myös esitetty hyvin erilaisia selityksiä. Osallistumattomuuden (osallistumisen) ongelman luonteesta ei ole yhtenäistä käsitystä, ei myöskään ongelman vakavuudesta. Kaiken kaikkiaan koko osallistumisen ongelmien monitasoinen, -mutkainen ja -ulotteinen kirjo heijastelee osallistumismuotojen moninaisuutta talkoista, internet-toimintojen erilaisista muodoista, kulutusboikoteista, kansalaisaloitteista, vaaleista, yhteiskunnallisiin liikkeisiin, yhdistyksiin tai järjestöihin.

* Martti Siisiäinen on Kansalaistoiminnan ja kansalaisyhteiskunnan tutkimuksen professori Jyväskylän yliopistossa. Email: martti.siisiainen@jyu.fi

Myös osallistumisen sosiaaliset kentät vaihtelevat tieteestä ja taiteesta, muotiin ja talouteen, politiikkaan ja uskontoon sekä paikallisesta kansalliseen ja kansainväliseen, salaisesta ja yksityisestä julkisuuden eri tasoihin. Selkeimmin osallistumattomuuden synnyttämä huolestuneisuus ilmenee suhtautumisessa vaaliosallistumiseen poliittisen osallistumisen helppona mittarina, josta on käytettävissä täsmällisimmät numeeriset aikasarjat. Ne kertovat muun muassa, että Suomen eduskuntavaalien äänestysaktiivisuus on laskenut vuoden 1962 vaalien 85 prosentista 68 prosenttiin vuonna 2007. Kunnallisvaaleissa pudotus oli vuoden 1964 79:stä vuoden 2008 61 prosenttiin. Alhainen äänestysaktiivisuus näyttää lisäksi kasautuvan nuoriin (miehiin), työttömiin, alimpien palkka- ja koulutustasojen ryhmiin sekä suomenkielisiin yleisemmin kuin ruotsinkielisiin. (Tilastokeskus, eduskuntavaalien ja kuntavaalien aikasarjat; yhteenvetona, ks. Wass & Wilhelmsson 2009.). Samaan aikaan puoluepoliittisesti orientoituneiden yhdistysten perustamiskäyrä on jyrkässä laskussa ja jäsenmäärät vähenevät puoluepolitiikan menettäessä merkitystään ihmisten elämänkokonaisuudessa (ks. Siisiäinen & Kankainen 2009, 94–101, 106–109).

Suomalaisen yhteiskunnallisen osallistumisen päämuodon, yhdistyslaitoksen kehityksen painopiste on siirtynyt aatteellisista ja maailmankatosmuksellisista, kokonaisvaltaista ja pitkäkestoista sitoutumista vaativista yhdistyksistä kevyttä ja hetkellistä sitoutumista edellyttävien, minäprojektien luonteisten, rentoutumiseen ja vapaa-ajanharrastuksiin keskittyvien yhdistysten suuntaan. Se antaa hyvän syyn kysyä, mikä on perinteisen yhdistystyyppisen yhteiskunnallisen toiminnan ja osallistumisen merkitys poliittisen systeemin (ja yhteiskuntajärjestyksen) legitimoiminnin kannalta. Perinteisesti järjestelmän legitimitteettivaateet on rakennettu korkeiden osallistumislukujen varaan. Varsin yleisesti hyväksytty käsitys on, että vapaan ja tasa-arvoisen yhteiskunnan edellytyksenä on osallistuva demokratia ja sen mahdollistava kansalaisyhteiskunta (ks. Held 1987, 271). Sama kysymys voidaan asettaa myös Gramscin hegemoniateorian suunnalta: jos aikaisempi suomalainen hegemonia on rakentunut keskeisesti yhdistyslaitoksessa hankitulle johtajuudelle, mitä organisaatioita uudessa hallinnan järjestelmässä on tullut yhdistysten tilalle. Tai: jos vanha kollektiivinen hegemonian tyyppi, ”hallinta läheltä” oli ytimeltään yhdistysten kautta toteutettua, mihin uudessa, ”vapaan” ja ”vastuullisen” yksilön hallintaan pohjautuvassa hegemoniassa (”hallinta kaukaa”) enää tarvitaan yhdistys-

osallistumista. (vrt. Gramsci 1967; Rose 1999; Dean 2007; Siisiäinen 1980; 2010.)

Osallistumisen osa-alueiden ja niiden välisten kombinaatioiden moninaisuus sekä normatiivisen ja analyttisen tarkastelunäkökulman vaihtelut vaativat tiettyjen perusasioiden ja teoreettis-käsitteellisten erottelujen selkeyttämistä niin tutkimuksen kuin käytännön kehittämisiongelmiin pohdinnan ja itse toiminnan käyttöön.

Tässä artikkelissa pyrin yhtäältä analysoimaan osallistumisen käsitteen sisältöä erittelemällä sen suhdetta eräisiin (suomenkielisiin) lähikäsitteisiin ja toisaalta kehittämään kokonaisvaltaista lähestymistapaa osallistumiseen hyödyntämällä Pierre Bourdieun relationaalisen sosiologian tarjoamaa teoreettista käsitteistöä. Artikkelin perusteeksi on, että Bourdieun käsitteistöllä osallistumisen ilmiöalueesta on mahdollista rakentaa jäsentynyt teoreettinen kokonaiskuva, joka avaa uudenlaisia mahdollisuuksia myös empiiriselle tutkimukselle. Tutkimusalueen vaikutusvaltaisimman lähestymistavan, rationaalisen valinnan teorian, kritiikin kautta artikkelissa korostetaan rationaalisen ja järkevän toiminnan välisen erottelun tärkeyttä erilaisten toimijaryhmien käytäntöjen ymmärtämiselle. Poliittisten puheittensa ulkopuolella, joissa hän eritteli liikkeiden synnyn syitä ja mahdollisuuksia muuttaa yhteiskuntaa ja tietoisuutta (ks. Bourdieu 1999; 2008), Bourdieu analysoi vain ohimennen yhdistysten ja liikkeiden ilmiökenttää, minkä vuoksi artikkelissa myös rakennetaan Bourdieun käsitteistön sovellutuksia yhdistystutkimuksen alueelle.

Osallisuudesta osallistumiseen: käsitetypologia

Georg Simmel kuvaa formaalissa sosiologiassaan yhteiskuntaa sosiaalisten piirien tilana: yksilötoimijat kuuluvat erilaisiin ”sosiaalisiin piireihin”, kuten valtioon tai kuntaan, koululaitokseen tai yliopistoon, kirkkoon tai uskonnolliseen yhdyskuntaan, työpaikkaan, yhdistyksiin tai kuoroon, sukuun, yleisöihin jne. Sosiaalisia muotoja ovat myös yhteiskuntaa dynamisoivat ”sosiaaliset prosessit”, kuten muoti, yksilöllistyminen, eriarvoistuminen, kilpailu, riisto, solidaarisuuden tai luottamuksen muodostus (ks. Simmel 1890; 1898a ja b; 1899). Näin ajatellen kullakin yksilöllä on oma yhteiskuntansa sen mukaan, mihin sosiaalisiin piireihin hän kuuluu,

keiden kanssa yhdessä kuhunkin piiriin ja millainen on näiden piirien keskinäissuhde sekä suhde toisten toimijoiden piireihin. Tällaista piireihin kuulumista voitaisiin yhtä hyvin kutsua myös yleiskäsitteellä ”osallisuus”. Se on neutraali yleiskäsite erilaisille kuulumisen muodoille ja kattaa hyvinkin erilaiset aktiivisen ja passiivisen mukana olemisen tavat ja muodot.

Osallisuus sosiaalisiin piireihin voidaan savuttaa eri tavoin ja sen saavuttamisen tapa määrittää pitkälle osallisuuden luonteen. Osallisuuden eri muodot ovat usein ankkuroituneet erilaisiin tapoihin teoretisoida kollektiivista toimintaa ja vapaaehtoisorganisoitumista, ja usein ne myös kuuluvat erilaisten puhujien repertoaareihin. Yhteiskunnan eri kentillä puhujien positiot ja niistä määrittyvät intressit implikoivat käytettävien käsitteiden valintaa ja niiden sisällöllistä ymmärtämistä sekä käyttötarkoituksia. Toisin sanoen, osallistumisen motivoivana tai intressoivana ”agenttina” voi olla toimija itse tai jokin ulkopuolinen ”taho”, kuten valtio, kirkko, yritykset, järjestöt jne. Kun tämä jaottelu ristiintaulukoidaan toimijalta edellytetyn aktiivisuus – passiivisuus -ulottuvuuden kanssa, voidaan kuvata yleistassolla neljä ”osallisuuden” alatyyppeä:

		Edellyttääkö mukana oleminen toimijalta aktiivisuutta?	
		Toimija: aktiivisuus	Toimija: passiivisuus
Motivoiva/intressoiva agentti	Toimija itse	<i>Osallistuminen</i> - intressi - heterodoksa - osallistuva demokratia - aktivistiliikkeet - demokraattiset yhdistykset tai vastademokratia (valvonta, ilmiantaminen, arvostelu) - kieltäytyminen osallistumasta	<i>Mukautuva/suostuva osallisuus</i> - doksan ylivalta - muoti - apaattisuus tai ”syrjäytyminen” - mietiskely - ”ajopuuosallisuus”
	Muu taho	<i>Aktivoiva osallistaminen</i> - osallistaminen ”kohteen” myötävaikutuksella - ortodoksa - annetut jäsenyydet - osallistamisohjelmat - enabling state (yksilö oman elämänsä yrittäjänä) - empowerment -ohjelmat, yhdistykset ja liikkeet kansalaiskasvatus	<i>Pakottaminen/holhoaminen (pakkovalta)</i> - totaaliset instituutiot organisoitumisen periaattina - syntymän kautta toteutuvat yhteisöjäsenyydet - manipulointi - repressiivinen toleranssi - symbolinen väkivalta - pakollinen äänestäminen

Taulukko 1. ”Osallisuuden” eri tyypit

Osallisuuden alatyypit esiintyvät käytännössä lähes poikkeuksetta sekamuotoina. Typologiassa hahmotellut neljä osallistumisen tyyppiä ovat eräänlaisia ideaalityyppejä, abstrakteja malleja, ilman suoraa vastinetta todellisuudessa. Esimerkiksi *osallistuminen* on aina myös symbolisen vallan alaista, tapahtuu hallitsevien symbolisten kategorisointien ohjaamana. Kuitenkin siinä kaikkea ei oteta annettuna, itsestäänselvyytensä eli *doksan*, ei-diskursiivisen, reflektoitamattoman määräysvalta on pienempi kuin *mukautuvassa osallisuudessa*. Vastaavasti reflektoidun, diskursiivisen orientaation osuus on hallitsemattomassa asemassa. *Osallistaminen* puolestaan pohjautuu jo itsestäänselvyyksien, annetun alueen eli doksan kyseenalaistamisen mahdollisuuteen. *Ortodoksan* käsitteellä viitataan vakuuttelun kautta saavutettuun epävakaiseen yksimielisyyteen tai suostumukseen ottaa osaa: siinä piilee aina mahdollisuus kiistämiseen ja erimielisyyteen, joka on tyypillistä *heterodoksan* käsitteen kuvaamalle kerettiläisyydelle tai toisinajattelulle. Heterodoksan, toisinajatteluun ja kiistämisen tilanteessa puhuttaisiinkin jo osallistumisesta (doksan, ortodoksan ja heterodoksan käsitteistä, ks. Bourdieu 1977; Siisiäinen 2008).

Olenaisempaa kuin tyyppien tarkkarajainen erottaminen onkin miettiä niitä kansalaisyhteiskunnan ja poliittisen järjestelmän vaihtoehtoisina ja samanaikaisina kehityksen suuntauksina tai eri toimijoiden tavoittelemina malleina, joilla on erilaiset seuraukset niin kansalaisyhteiskunnan toimijoiden kuin poliittisen ja yhteiskuntajärjestelmänkin kannalta.

”Puhtaasta”, demokratian toimivuuden kannalta strategisesta *osallistumisesta* olisi kysymys silloin, kun toimija (tai toimijat) ottaa osaa intressinsä ohjaamana jollain kentällä kohteena olevista panoksista käytäviin kamppailuihin yksilönä tai vapaaehtoisorganisaation (sosiaalinen liike, yhdistys) jäsenenä (ks. Bourdieu 1998; Siisiäinen 1986). Osallistuminenkin on moniulotteinen käsite, joka voidaan käsittää, ei vain halujen, toiveiden ja päämäärien innoittamina vapaaehtoisina valintoina, vaan myös erilaisten agenttien yhteiskunnallisilla kentillä ohjaamana ja kanavoivana toiminnallisuutena (Orum & Dale 2009, 285). Siinä mielessä kyse on ”ehdollistetusta ja rajoitetusta spontaanisuudesta” (Bourdieu 2005a, 211).

Osallistumisen tärkeimpänä motivoivana voimana toimii intressi. Se ymmärretään tässä yksinkertaisesti toimijan toiminnan yhteiskunnalliseksi suuntautuneisuudeksi, joka määrittää sille kohteen asianomaisella kentällä, jolla kamppaillaan kentän panoksista (ks. Bourdieu 1977; 1998;

Siisiäinen 1986). Se voi olla esineellis-välineellistä omaan edun tavoitteluun, jossa toiset toimijat nähdään välineinä tavoiteltaviin päämääriin markkinoilla (ks. Weber 1976). Mutta intressi voidaan, ja käsittääkseni tulisi, nähdä laaja-alaisemmin kiinnostuksena (intressoituneisuutena) ottaa osaa jonkin kentän toimintaan. Tuolloin sen vastakohtana ei ole pyyteettömyys (tai altruismi) vaan välinpitämättömyys (tai äärimuodossaan apaattisuus (ks. Bourdieu 1998, 129–147).

Intressoitunut toiminta ideaalittyyppisessä muodossaan (vrt. Habermasin käsite ”tosi intressi”, ks. Habermas 1968) erottaa osallistumisen muiden tahojen aikaansaamasta symbolisella väkivallalla *pakottamisesta*, kuten esimerkiksi totaalisten instituutioiden toimijalle lankeavasta jäsenyydestä tai pakollisesta vaaliosallistumisesta. Siihen kuuluva toimijalähtöisyys puutuu herruuteen, suostutteluun tai kasvattamiseen pohjautuvasta *osallistamisesta*. Osallistumiseen kuuluva toimijan aktiivisuus puolestaan toimii erottelun kriteerinä myös näennäisesti ”vapaaehtoisuuteen” pohjautuvaan *suostuvaiseen osallisuuteen*. Viimeksi mainitussa osallisuuden muodossa toimija on mukana ikään kuin oman elämänsä ”ajopuuna”, passiivisella suostumuksellaan mutta ilman varsinaista ulkoista pakottamista.

Typologian tarkoitus on problematisoida yleisellä tasolla yhtäältä sitä, mitä tarkoitamme puhuessamme osallistumisesta tai osallistamisesta sekä toisaalta sitä, mistä emme tuolloin puhu tai mikä jää ulkopuolelle. Osallistumisen erottaa siten analyttisesti osallistamisesta se, että se on toimijan itsensä generoimaa toimintaa, oma-aloitteellista ja sitä kautta – ideaalittyyppisesti – vapaaehtoista. Osallistamisen aloitteentekijä ja toimeenpanija (agentti) on jokin muu taho, tyypillisesti julkinen instituutio (Työministeriö, ESR:n ohjelmat, voimaannuttamiseen pyrkivä järjestö), mutta yhä useammin myös yritys.

Osallistumattomuudesta voidaan typologian pohjalta puhua kahdessa merkityksessä. Ensiksikin sitä voidaan käyttää yleiskäsitteenä toimijan toimimattomuudelle tai osallistumisen estämiselle missä tahansa ”osallisuuden” eri muodoista liikkeistä, verkostoista ja yhdistyksistä osallistamisohjelmiin tai uskonnollisiin yhteisöihin. Toiseksi sitä voidaan tarkastella spesifimmin osallistumisen vastakohtana tai sen tietoisesti ja aktiivisesti valittuna vaihtoehtona, kuten esimerkiksi kieltäytymisenä äänestämisestä vaaleissa, puolueen jäsenyydestä yksipuoluejärjestelmässä tai ammattiyhdistyksen jäsenyydestä. Vapaaehtoisorganisoitumisen ja poliittisen

tai yhteiskunnallisen osallistumisen tutkimisen näkökulmasta spesifimpi käyttötapa tarjoaa paljon hedelmällisemmän perustan alueen ongelmakentän analysoinnille.

Olennaista on tietenkin myös se, että tyypit ovat epävakaita ja voivat muuntua toisikseen. Osallistaminen (esimerkiksi kansalaiskasvatus) voi synnyttää ”aitoa” osallistumista, osallistuminen voi johtaa erilaisten heruusorganisaatioiden syntyyn tai totaalisten organisaatioiden kehittymiseen. Se saattaa myös rutinisoitua passiiviseksi osallisuudeksi, niin kuin byrokraattisissa järjestöissä usein on asianlaita.

Lukuisat tutkimukset ovat osoittaneet, että poliittisessa ja yhdistysosallistumisessa on maittaisia ja rakenteellisia eroja. Erityyppisten toimijoiden tai ryhmien osallistumisprofiilit poikkeavat myös selvästi toisistaan. Osallistumisen ongelmakokonaisuuden monimutkaisuus ja -ulotteisuus käy ilmi selvästi Colin Hayn poliittisen osallistumisen typologiasta:

		Poliittisen/yhteiskunnallisen toiminnan tyyppi	
		formaali politiikka	ei-formaali politiikka
Osallistuminen	Osallistuu	1. Formaaliin politiikkaan osallistujat	2. Ei-formaaliin politiikkaan osallistujat
	Ei osallistu	3. Formaaliin politiikkaan osallistumattomat	4. Ei-formaaliin politiikkaan osallistumattomat

Taulukko 2. Erilaiset poliittiseen toimintaan osallistumisen tyypit (Hay 2007, 26; Siisiäinen & Kankainen 2009, 125))

Kuvion tulkinnessa huomioitavaa on, että yhdelle yksilölle mahdollisia osallistumisprofiileja on formaalisestikin jo monia (a) 1, (b) 2 (c), 1+2 ja (d) 3+4. Näihin profiileihin johtaneiden mahdollisten syiden määrä lienee

rajaton. Hayn politiikan kentän analyysiin pohjautuva keskeinen johtopäätös on, että poliittisten toimijoiden tai ”establishmentin” päähuomio, erityisesti vaaleihin ja puoluepolitiikkaan osallistumisen ja/tai jäsenyyksien laskutendenssin surkuttelussa, on rajoittunut pääasiassa formaaliin politiikkaan, ja siinäkin tavallisesti ”kysynnän” tarkasteluun ”tarjonnan” ongelmien kustannuksella. Se on saattanut myös johtaa formaalin politiikan ulkopuolelle tietoisesti *jättäytyneiden* leimaamiseen apaattiseksi, atomisoituneeksi massaksi. Siinä tapauksessa oletetaan, että formaaliin politiikkaan osallistumattomuus (ruutu 3) johtaisi itsestään selvästi myös kuulumiseen ”kaiken osallistumisen ulkopuolisten ryhmään” (ruutu 4). (Hay 2007; Siisiäinen & Kankainen 2009, 124–127.) On myös hyvä huomata, että yhtäältä ruutujen 1 ja 2, toisaalta 3 ja 4 tapaukset eivät ylipäätensä ole toisiaan poissulkevia.

Formaaliin politiikkaan osallistumattomien kolmen alatyypin (muilla politiikan alueilla aktiivisten sekä formaaliin ja ei-formaaliin politiikkaan osallistumattomien) tarkempi erittely johtaa huomion, paitsi politiikan käsitteen ja ilmiön eri ulottuvuuksiin (ks. Palonen 2003), myös kysymykseen osallistumisen motivaatio- ja intressiperustasta. Tämä ongelma on ollut 2000-luvun keskusteluista erityisesti nk. valistuneen *kansalaisen hypoteesin* pohdinnan keskiössä. Kuinka suuren ja tärkeän osan formaaliin politiikkaan osallistumattomien joukosta muodostavat koulutetut, korkean politiikkatietämyksen, tietoisuuden ja ehkä kiinnostuneisuudenkin tason omaavat kansalaiset. Vaihtoehtoisten, usein myös järjestötoimintaa korvaavien kanavien (nettiadressien ja -verkostojen, facebook- ja Youtube-yhteisöjen, blogiyleisöjen, erityyppisten kulutusvälitteisten ”liikehdintöjen”) toiminta voitaisiin tästä näkökulmasta tulkita vaihtoehtoiseksi, osin haastavaksi poliittisen osallistumisen tavaksi. (ks. esim. Hooghe 2001; Norris 2002; Hay 2007; Stranius 2009; Siisiäinen ja Kankainen 2009.).

Intressi motivoijana ja suuntaajana

Alfred Hirschman on osoittanut, että sosiologisen intressikonseptin juuret löytyvät 1600- ja 1700-luvun ajattelusta. Renessanssin ajattelussa kunnian tavoittelun ideaali sai 1600-luvulle asti jatkuneen johtavan aseman, mutta 1600- ja 1700-luvun vaihteen tienoilla yhteiskunta-ajatte-

lun kiinnostuksen kohteeksi nousi toimintaa ohjaavien intohimojen sääntely tukahduttamisen tai mieluummin niiden valjastamisen kautta. Siinä tehtävässä kaivattiin ”tasapainottavia”, toisia intohimoja ohjaamaan kykeneviä intohimoja. Intressin käsitteellä alettiin tarkoittaa rationaaliin ajatteluun pyrkivän subjektin erityisesti taloudellisen edun tavoittelua. Valistusajattelu antoi intressille materiaalisen ja rationaalisen perustan ja korosti inhimillisten liikevoimien tämänpuoleisuutta. Yksityisen intressin kapea-alaisen materiaalisen sisällön muotoilivat vihdoin Adam Smith ja muut liberalismiin teoreetikot. (ks. Hirschman 1977; Huber 1958; Massing 1979; Neuendorf 1973; Siisiäinen 1986.) Max Weber määritteli täsmällisesti intressin markkinayhteiskuntaa hallitsevan motivoivan voiman ideaalityypiksi ja erotti sen tavasta ja tottumuksesta (Brauch), arvosta ja karismasta. Intressi ohjaa ja motivoi ennen muuta markkinoilla, mutta ei vain siellä. Intressin mukainen toiminta on orientoitunut ”asioiden luonteen mukaisesti” ja siten osallistuvien toimijoiden arviomien etujen mukaisesti. Ideaalityyppejä parhaiten muistuttavaa markkinatoimintaa pidetään välineenä, tyypillisiä taloudellisia intressejä päämääränä ja odotuksia toisten toimijoiden tulevista valinnoista ”ehtoina” tuon päämäärän saavuttamiselle. (Weber 1976, 15.)

Intressin käsitteellä on strateginen merkitys, koska se toimii poliittista ja yhdistysosallistumista motivoivana ja ohjaavana tekijänä. Osallistumisen monimutkaisen ongelmakokonaisuuden teoreettinen hahmottaminen vaatii (minimissään) käsitystä (1) *intressitoimijasta* ja toimijan tulkintakehyksestä, (2) toimijan *resurssien kokonaisuudesta* (tai taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman hallinnasta), (3) kohteena olevasta *yhdistyksestä, liikkeestä tai poliittisesta instanssista* sekä mahdollisesta *sosiaalisesta kentästä*, jolle toiminta on suuntautunut ja jolla potentiaalinen osallistuminen tulisi tapahtumaan, ja (4) toimijan henkilökohtaisen tulkintakehyksen (habituksen) ja potentiaalisen osallistumisen kohteen (yhdistyksen tai poliittisen organisaation) *kollektiivisen tulkintakehyksen yhteensopivuudesta* (frame alignment, ks. Snow & Rockford & Worden & Benford 1986). Toimijan pääomien hallinta ja niiden käyppöisyys tietyllä kentällä muodostavat toimijan intressiaseman, jolta aktuaalinen intressi nousee ja joka määrittää sen realisoitumisen ehdot ja toteutumisen todennäköisyydet (ks. Weber 1976; Siisiäinen 1986).

Hahmottelen seuraavassa osallistumisen neljä ulottuvuutta rationaalisen

valinnan teorian avulla. Tuon teoretisoinnin kriittisen analysoinnin avulla voidaan muotoilla osallistumisen ongelma konkreettisemmin tavalla, joka voi auttaa myös käytännöllisten ongelmien ja niiden ratkaisujen pohtimisessa. Käsitteeni on, että edellä nimetyt osallistumisen teoreettisen ongelman neljä komponenttia voidaan esittää jäsenytyneenä kokonaisuutena Pierre Bourdieun relationaalisen sosiologian peruskäsitteiden muodostaman kokonaisuuden avulla. Ne ovat habitus, taloudellinen, kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma, kenttä, symbolinen valta ja väkivalta. Nämä teoreettiset komponentit sisältyvät eksplisiittisesti tai implisiittisesti Bourdieun *todennäköisen kausaalisuuden* (causalité du probable) käsitteeseen (ks. Bourdieu 1974; Siisiäinen 1986). Osallistumisen luonteen määrittämisen kannalta ovat myös olennaisia Bourdieun tekemät erottelut intressin ja edun sekä rationaalisen ja järkeväen toiminnan välillä (ks. Bourdieu 1998; 2005).

Bourdieu pyrkii ylittämään objektivismiin ja subjektivismiin virheellisen vastakkainasettelun habituksen käsitteellä. Juuri se toimii kaikkia käyttäjiä, ja siten myös osallistumista, ohjaavana ja motivoivana tekijänä. *Habitus* syntyy ympäristön taloudellisten, sosiaalisten ja kulttuuristen rakenteiden sisäistämisen ja inkorporoinnin kautta. Se ilmenee toimintadispositiiona, toiminnan rajojen tiedostamisena, havaitsemisen ja käsittämisen kategorioiden järjestelmänä (schemata of perception) ja pelin hengen tajuna. Se ohjaa siten eri vaihtoehtojen havaitsemista ja arvottamista (ks. Bourdieu 1977; 2005b, 43; 1990a; 1998). Se syntyy rakenteiden subjektivoinnin kautta ”strukturoituna struktuurina” ja sillä on synnyttyään kyky luoda uusia rakenteita tuottamiensa käytäntöjen avulla, toimia ”strukturoivana struktuurina” (Bourdieu 1977).

Habitus syntyy kokemisen ja käytäntöjen pohjalta. Sen ajatuksen päälähteenä on Marxin kolmas Feuerbach-teesi, jonka mukaan ”(o)losuhteiden muuttumisen ja inhimillisen toiminnan samanaikaisuutta voidaan tarkastella ja ymmärtää järjellisesti vain kumouksellisena käytäntönä” (Marx e,v,, 7–8). Juuri käytäntö synnyttää, tuottaa, muuttaa tai uusintaa habituksen. Vaikka habitus muuttuu ja on muutettavissa, on sen muodostavilla rakenteilla, dispositioiden systeemillä, olemisen, toimimisen, ajattelemisen ja havaitsemisen tavoilla ja kategorioilla pysyväisluonteinen ytimensä, joka tekee toimijasta toisista erottuvan ja subjektin ja persoonan (ks. Bourdieu 1990a, 12–13; 2005b). Habituksen synnyllä on edellytyksensä, jotka liittyvät toimijan positioon yhteiskunnassa ja sen kentillä. *Habitus ei siten*

synny tyhjästä. Samanaikaisesti Bourdieun käsitys on korostuneesti *toimijakeskeinen*: osallistumista, valintoja ja strategioita on tarkasteltava toimijan käytäntöjen ja kokemusten kautta syntyneen habituksen ohjaamina ja siten subjektin näkökulmasta. Bourdieun näkemys eroaa siten ratkaisevasti muun muassa erilaisista utilitaristisista käsityksistä, joissa toimijan motivaatio määritellään tutkijan toimesta universaaliksi hyödyn tavoitteeksi ja laskelmoinniksi.

Varhainen perusta habitukselle syntyy kasvuympäristön itsestäänselvyyksien, diskurssin ulkopuolisen alueen, *doksan* sisäistämisen seurauksena. *Symbolisesta vallasta* on kyse silloin, kun toimijat havaitsevat ja hahmottavat maailmaa sisäistämillään, hallitsevien rakenteiden implikoimilla kategorioilla ja luokituksilla ja sitä kautta saattavat mahdollistaa niiden jatkuvuuden. On aina kuitenkin empiirinen kysymys, missä määrin tietyn toimijan tai ryhmän valinnoissa on kysymys symbolisen vallan uusintamisesta, missä määrin taas muutoksesta, joka seuraa valtasuhteen tiedollisesta ja käytännöllisestä paljastamisesta. (ks. Bourdieu 1998; 1977; Siisiäinen 2008.)

Symbolinen valta muuttuu *symboliseksi väkivallaksi* silloin, kun toimija, kokonainen ryhmä tai luokka joutuu alisteiseksi symboliselle vallalle positionsa takia:

”Symbolinen väkivalta on mahdollisimman lyhyesti ja yksinkertaisesti sanottuna väkivaltaa, jossa sosiaalinen toimija on osallinen sekä uhrina että tekijänä/.../ (Y)hteiskunnalliset toimijat ovat tietäviä toimijoita, jotka vaikuttamalla niihin rakenteisiin, jotka heitä determinoivat, determinoituinkin vaikuttavat siihen missä määrin tulevat determinoiduiksi. Ja melkein aina vallan vaikutus näyttäytyy siinä, missä määrin määräävät tekijät ja yhteiskunnallisten toimijoiden havaintokategoriat sopivat yhteen... Kutsun väkivallan misrekognitioksi alistumista sellaiselle väkivallalle, jota harjoitetaan juuri siksi, ettei sitä väkivallaksi havaita..” (Bourdieu & Wacquant 1995, 203–204).

Symbolisesta taistelusta kategorisoinneista sekä luokittelun ja kategorisoinnin järjestelmistä tulee keskeinen tekijä myös osallistumisen ja yleensäkin käytäntöjen muotoutumisen sekä osallistumispäätösten ja -valintojen määrittymisessä. Toimijat tekevät historiansa itse, mutta eivät itse valitsemisensa olosuhteissa/edellytyksillä (Marx), eivätkä itse valitse-

miensa ajattelun ja havaitsemisen kategorioiden välityksellä (Bourdieu) (Wacquant 1996, xvii).

Intressit ja rationaalinen valinta

Rationaalisen valinnan teoria välittyi liike- ja yhdistysohallitumisen tutkimukseen 1960-luvulla keskeisesti taloustieteessä kehitetyn julkisen valinnan teorian (public choice theory) muodossa. Teorian isinä pidetään taloustieteen nobelisti James Buchanania sekä Gordon Tullockia, joiden vuonna 1962 julkaisemassa kirjassa *Calculus of consent* esitetään teorian perusideat. Buchanan ja Tullock sovelsivat taloustieteen välineistöä amerikkalaisen politiikan rakenteiden tarkasteluun. Siitä näkökulmasta poliitikkojen tai byrokraattien toiminta ilmenee itse-intressin ohjaamana hyödyn maksimointina (ks. Buchanan & Tulloch 1962; Buchanan 1995; vrt. Downs 1957). Äänestäjät tai yhdistysohallitumista miettivät nähdään rationaalisina yksilötoimijoina, jotka punnitsevat osallistumisen kustannuksia ja hyötyjä samalla tavalla kuin taloudelliset toimijat omiaan. Tämän näkökulman muotoili järjestö- ja politiikkaosallistumisen kannalta lähes paradigmaattisella voimalla taloustieteilijä Mancur Olson (1965).

Aina 1960-luvulle saakka sosiologisen liiketutkimuksen valtavirrassa kollektiivinen toiminta oli pääsääntöisesti nähty massaluonteisena, irrationaalisenä poikkeavuutena. Yhteiskunnallisiin tilanteisiin reagoivien joukkojen tai laumojen aikaansaamien mellakoiden tai levottomuuksien kehitys nähtiin sellaisten voimien tuloksena, joille alistuessaan ihmisten käyttäytyminen ylittää sosiaalisen kontrollin ja normaalin yksilöllisen rationaalisuuden rajat (ks. Turner 1966, 384–390; Cohen 1985, 671–672; Siisiäinen 1992, 51–57).

Olsonin teos vaikutti kahdella tavalla 1960-luvun liiketeoretisointiin: yhtäältä se tuki uuden liiketutkimuksen ajatusta kollektiivisesta toiminnasta järkevien toimijoiden aikaansaannoksena, toisaalta se esitti liiketeoretisoinnille uusia haasteita johtaessaan osallistumismotivaation ekonomistisesta laskelmoinnista. Olsonin ajattelussa yksilöt ovat rationaalisia ja päättävät puolueisiin, ammattiliittoihin tai yhdistyksiin osallistumisestaan vertaamalla toiminnan hyötyjä sen aiheuttamiin kustannuksiin. Olsonin

tarkastelun varsinaisina kohteina olivat pysyväisluonteiset etujärjestöt, eikä hänen mallinsa sovi vapaamuotoisempiin liikehdintöihin eikä juuri pikkuyhdistyksiinkään.

Olsonin mukaan ihmiset pyrkivät säännönmukaisesti ajamaan omia intressejään. Pelkkä yhdistyksen tai liikkeen tuottama kollektiivinen hyödyke ei ole riittävä motiivi osallistumiselle, sillä toimijat välttävät pääsääntöisesti kustannuksia aiheuttavaa osallistumista, mikäli he pystyvät saamaan vapaaehtoisorganisaation toiminnan hedelmät käyttöönsä ilmaiseksi (*vapaamatkustajuus*). Osallistuakseen kollektiiviseen toimintaan yksilöt tarvitsevat *selektiivisiä kiihokkeita*, jotka he voivat joko voittaa tai hävitä osallistumispäätöksestään riippuen. Kiihokkeet voidaan jaotella materiaalsiin (jäsenlehti, kassa-avustus), solidaarisiin (yhdistysvuorovaikutukset) ja päämääriin/arvoihin liittyviin (Tschirhart 2006, 528). Ei siis riitä, että yhdistys, järjestö tai liike tuottaa toimijaa kiinnostavan kollektiivisen hyödykkeen, vaan toimijan on koettava jäsenyys (tai osallistuminen) kyseisessä tuottajaorganisaatiossa hyödykkeen saamisen välttämättömäksi edellytykseksi. (ks. Olson 1965, 151–166; Fireman & Gamson 1989, 10–15.)

Myöhempi keskustelu on yleensä lähtenyt Olsonin muotoilujen kriittistä (Trapp 1986; McAdam & McCarthy & Zald 1988) tai jatkokehittelystä, esimerkiksi peliteoreettisista lähtökohdista (Elster 1979; 1982). Seuraavat kriittiset näkemykset rationaalisen valinnan teoriasta pohjustavat Pierre Bourdieun relationistisen sosiologian tarpeellisuutta osallistumisen tutkimuksen lähestymistapana:

(1) Toimijan teoreettisen ja metodologisen yksilöllistämisen ja hänen rationaalisen motivaationsa universalisoinnin sijaan toimija tulisi nähdä ”kollektiiviseksi yksilöksi tai kollektiiviksi, joka on yksilöitynyt ruumiillistamalla objektiivisia rakenteita” (Bourdieu 2005a, 211). Yksilötoimijan (habitukseen sisältyvät) havaitsemisen, arvottamisen ja eri vaihtoehtojen keskinäisen arvioimisen tavat, maut ovat aina sekä kollektiivisen että yksilöllisen historian tulosta. Bourdieun sosiologian näkökulmasta rationaalisuus on luonteeltaan ”sidottua” (bounded), koska yhtäältä ihmismieli on yleisesti ottaen yhteydessä ehdollistamisena rakenteisiin ja historiaan. Se on sosiaalisesti strukturoitunut ja määritetty ja siten rajallinen. Sama koskee toimijoiden vuorovaikutuksia: nekään eivät ole ”puhtaiden” yksilötoimijoiden välisiä suhteita, vaan ”ovat muotonsa velkaa niille rakenteille, jotka ovat ’tuottaneet’ ... toimijoiden dispositiot ja jotka mahdollista-

vat niiden suhteelliset positiot interaktioprosessissa” (Bourdieu 1977, 81). Niinpä sosiaalisesti rationaaliseksi tunnustettua taloudellista käyttäytymistä tulisi tarkastella tiettyjen taloudellisten ja sosiaalisten olosuhteiden vaikutuksesta muotoutuneena toimintana (Bourdieu 2005a, 211). Rationaalisen toiminnan universalisointi myös tyhjentää intressin käsitteen analyttisen selitysvoiman ja erottelukyvyn.

Bourdieu torjuu puhtaasti materiaalisen, ahtaasti ekonomisen intressin konseptin sekä siitä seuraavan intressin (omana etuna) ja ei-intressin (disinterest) välisen väärän vastakkainasettelun ja valinnan tilanteen. Ekonomismi yleistää talouden kentän lainmukaisuudet, kun taas sosiologiassa analysoidaan erilaisten kamppailujen kautta toimiviksi ja erilaisten intressien motivoimiksi suhteellisen autonomiseksi kentäksi eriytynyttä yhteiskuntaa. Intressi on investointia ja osallistumista millä tahansa kentällä käytävään, millaiseen tahansa peliin. (Bourdieu 1998, 138–139; Bourdieu 1990b, 290).

Jos intressi samaistetaan laskelmoituun hyödyntavoitteluun, jonka muutoisena se voi esiintyä ja esimerkiksi markkinoilla säännönmukaisesti myös esiintyy, sen vastakohdaksi asettuu pyyteettömyys. Mutta ymmärrettynä kiinnostukseksi osallistua peliin eri kentillä, intressin vastakohdaksi nousee välinpitämättömyys. Sitä kautta tulee ymmärrettäväksi myös pyyteetön intressitoiminta: pyyteettömät intressit mahdollistuvat maailmassa, jossa vallitseva symbolinen pääoma ja symbolinen valta tunnistaivat ja tunnustavat ne. Sellaisessa maailmassa vallalla olevat normit ja säännöt saattavat estää ahtaan taloudellisen voitontavoittelun tai rajoittaa ja säännellä sitä yhteisöllisesti. (ks. Bourdieu 1998, 134–143.). Siihen suuntaan vei pitkään kehitystä pohjoismainen hyvinvointivaltio, ja siitä pois päin on puolestaan vaikuttanut neoliberalistisen talouspolitiikan ja ideologian voimistuminen 1990-luvulta alkaen. Sen perusteluina käytetään usein tieteuskoista rationalismia ja sitä ohjaavia matemaattisia malleja. Tuollaista rationalismia käytetään symbolisena pääomana ja symbolisen vallan välineenä. Sen ”kantajat” toimivat usein myös edustamansa järjestelmän legitimitietin vartijoina (vrt. Bourdieu 1999, 39–40).

Toimijuuden välttämätön perusosa habituksen ohella on luokka-asema tai luokkapositio. Määrittäähän taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman määrä ja laadullinen käyppyyys toimijan todennäköisyyksiä osallistua ja saavuttaa kannaltaan myönteisiä tuloksia osallistumisen kautta.

Yhteiskunta voidaan hahmottaa Bourdieun tavoin erilaisina *sosiaalisina kenttinä*, joista kullakin kamppaillaan kentällä arvokkaista panoksista. Kullakin kentällä vallitsee sille ominainen pääoman lajien kombinaatio, jonka painoarvot määrätään symbolisen vallankäytön avulla (ks. Bourdieu 1986; 2005a; 1998; Siisiäinen 2003). Luokkarakenteet kehittyvät näiden kenttätaistelujen perusteella toimijaryhmien välisinä suhteina. Käyviä pääoman lajejaan toimija voi käyttää aktuaalisina resursseinaan kyseessä olevan kentän validioimalla tavalla (ks. Bourdieu 1984; 1986).

Toimijan osallistumisessa on näin ollen kaksi ”pääkomponenttia”, pääomanlajien kombinaation määrittämä objektiivinen resurssipotentiali sekä habitukseen sisältyvien toimintadispositioiden (ja havaitsemisen rajojen/mahdollisuuksien) subjektiivinen maailma.

(2) Intressin käsitteen typistäminen pelkästään yksilölliseksi taloudellisen hyödyntävoittelun mallia noudattavaksi, päämäärätietoiseksi toiminnaksi – jota sitäkin se voi olla – olettaa virheellisesti, että toimijat ovat tietoisia omista motiiveistaan ja että he toimivat pelkästään intentionaalisesti (ks. Bourdieu 1990; Grenfell 2008, 154–155; vrt. Giddens 1985; laajemmin keskustelusta, ks. Lordon 2006). Rationaalista toimintaa tapahtuu, mutta päämäärä ja keino -laskelmointiin pohjautuvia toimintoja (ideaalituoppi) lienee kuitenkin suhteellisen pieni vähemmistö toimintojen kokonaisuudessa. Bourdieu pitää rationaalisen valinnan teorian ”idealismina” ja hyvin perusteltuna illuusiona olettamusta, jonka mukaan yksilön toimintaa määrää pyrkimys eksplisiittisesti asetettuihin päämääriin (1996, 334–337). Vakava seuraus ekonomisesta redusoinnista on, että rationaalisen valinnan teoria ei kykene ymmärtämään laskelmoivan ”rationaalisen” ja ”järkevän” toiminnan, esimerkiksi juuri järkevän osallistumisen, välisen eron ilmiötä ja sen mahdollisuutta. Käytännön ”logiikka” eroaa ”logiikan logiikasta”.

Eri kentillä ja niillä toimivilla ihmisillä voi olla intressejä sekä niistä seuraavia toimintoja, jotka voivat näyttää toisten kenttien näkökulmasta ja intresseistä pyyteettömiltä, absurdeilta, epärealistisilta, hulluilta (Bourdieu 1998, 136–141). Subjektin toiminnat voivat hänen elämänsähistoriansa ja habitukseensa sisäistettyjen toiminnan rajoja koskevien kokemusten ja dispositioiden valossa olla silloinkin ”järkeviä tarvitsematta olla rationaalisen suunnitelman tulosta”. Ne voivat olla suunnattuja, suhteutettuja ja sovitettuja tulevaisuuteen olematta projektin tai suunnittelun seurausta

(Bourdieu 1990b, 49–51; Grenfell 2008, 164). *Toimijalla voi olla järkeviä päämääriä, siitä huolimatta että hän ei ole rationaalisesti laskelmoiva agentti. Siitä seuraa, että intressien analysoinnissa ei voida rajoittua rationaalisuuden maailmaan, vaan se on ulotettava tunteiden, doksan ja symbolisen (väki)vallan maailmaan, kenttien kamppailuihin ja ristiriitaisuuksiin sekä toisten toimijoiden ja toiminnan tarkoittamattomien seurausten alueelle. Siitähän myös politikoinnissa on pitkälti kysymys.*

Bourdieulaisessa analyysissä korostuu myös intressin tai osallistumisen yhteys toimijan positioon sekä elämänyhteyksien kokonaisuuteen. Toimijan osallistuminen merkitsee samalla sen kohteen symbolista ”omaksi ottamista” ja tulkitsemista toimijan elämäkokonaisuuden, symbolisen maailman ja elämäntyylin osaksi. Tässä tehtävässä yhteen soinnuttelijana toimii toimijan habitus (ks. Bourdieu 1977; 1984). Tämä kytkeytyy luokkayhteiskunnassa toimijoiden luokkapositioihin. Kuten Rosenlund (2009, 52) asian osuvasti muotoilee:

”Tämä merkitsee sitä, että saman kohteen omaksi ottaminen (appropriation) tai osallistuminen ”samaa” yhteiskunnalliseen käytäntöön, ovat sosiaalisesti eriä (different), jos ne ovat osia eri elämäntyyleistä. Omaksi ottamisen työ on siten eri luokkahabitusten rakenteistamaa... Tämä on jotain sellaista, mitä ekonomistit eivät Bourdieun mielestä kykene näkemään. Heille kohde, ja sen suhde ”kuluttajaan”, ilmenee jonakin, joka voidaan redusoida ”hyödyllisyyden” universaaliin kategoriaan.”

Ongelma on vieläkin monimutkaisempi ja monisyisempi. Esimerkiksi pyyteettömyydestä ja intresseistä vapaasta alueesta puhuminen on yhteydessä yleisen intressin ja yleisen edun problematiikkaan. Marxin tunnettu muotoilu, jonka mukaan yleinen etu paljastuu usein lumeen kätkemäksi hallitsevan luokan eduksi, tuo esille ydinkysymyksen: yhden, esimerkiksi symbolisen vallan alaisen toimijan, pyyteettömyys voi palvella toisen, symbolisen vallan pönkittämän, ryhmän oman edun tavoittelua (ks. Siisiäinen 1986). Usein on myös niin, että köyhillä, riistetyillä ja syrjäytetyillä ”ei ole varaa” pyyteettömyyteen ja ”yleisiin hyveisiin”. Bourdieu esittää, että hallitsevilla luokilla on universaaliuden monopoli, joka usein merkitsee ”universaaliuden imperialismin” esiintymistä valepuvussa. ”Aateluus velvoittaa” tiettyyn positioon kuuluvia, niitä joilla on siihen varaa (ks. Bourdieu

1998; Grenfell 2008, 165–169).

(3) Edellä käsiteltyihin pulmiin liittyy rationaalisen valinnan teoriassa yleinen finalismin ongelma eli toiminnan mekanistinen selittäminen viittaamalla tietoisesti asetettuihin päämääriin ja ymmärtämällä osallistuminen puhtaasti välineellisenä tai kyynisenä laskelmointina päämäärään pääsemisen parhaista välineistä (ks. Bourdieu 2005a, 212). Huomattavasti nyansoidumpaan osallistumismotivaatioiden erittelyyn on päässyt Bert Klandermans, joka laajensi Olsonin selektiivisten kiihokkeiden kategoriaa kattamaan tulevaisuusodotukset: liikkeisiin osallistumis päätös joudutaan tekemään hetkellä, jolloin toisten potentiaalisten osallistujien päätöksistä, ja siten liikkeen onnistumisen mahdollisuuksistaan, ei ole tietoa. Osallistumis päätökseen vaikuttavat siten odotukset toimijan omasta panoksesta, toisten osallistujien lukumäärästä ja heidän odotettavasta panoksestaan sekä niihin pohjautuvat odotukset siitä millä todennäköisyydellä päämäärä ylipäätensä voidaan saavuttaa (Klandermans 1984, 584–585; 1997, 26–30).

Osallistumisessa on kysymys kontingentissa tilanteessa toimimisesta: toimija valitsee vaihtoehdoista habituksensa (dispositioidensa) ohjaamana epävarmojen arviointien perusteella, todennäköisesti itselleen myönteisen lopputuloksen tuottavan vaihtoehdon ja sitä kautta myös oman tulevaisuutensa. Tätä tarkoitetaan *todennäköisen kausaalisuuden* käsitteellä. Bourdieun korostaa sitä, että toimijoilla on vain harvoin täydellistä tietoa vaihtoehdoista, kehitysprosessien suunnista ja toinen toisensa tulevasta käyttäytymisestä. Tästä seuraa habituksen merkityksen korostuminen: toimija, tiettyssä määrin hallitsevan doksan ehdoilla, tekee valintoja dispositioidensa sekä subjektiivisen rajojen ja pelin hengen tajun ohjaamana ikään kuin tuntisi maailman rakenteen, sen kehitystendenssien odotettavat suunnat ja oman paikkansa tuossa kokonaisuudessa.

”Vaikka (käytännöt) näyttäytyvät tulevaisuuteen tähtäävien eksplisiittisen, ja eksplisiittisesti lausutun, projektin tai suunnitelman päämääriltä, habituksen tuottamat käytännöt strategiaa luovina periaatteina, jotka tekevät toimijoille (agents) mahdolliseksi selviytymisen ennustamattomissa ja alati muuttuvissa tilanteissa, ovat vain näennäisesti tulevaisuuden determinoimia. Jos ne näyttävätkin omien toimintojensa seurausten ennakkoinnin determinoimilta, siten vahvistaen finalistista illuusiota, tosiasia on, että koska niillä on aina taipumus uusintaa ne objektiiviset rakenteet, joiden tuottamia ne ovat, ne ovat

niiden menneiden olosuhteiden determinoimia, jotka ovat tuottaneet niiden itsensä tuottamisen periaatteet” (Bourdieu 1977, 72).

Myös tunteilla ja ruumiillisella habituksella on valinnoissa tärkeä osansa (ks. Bourdieu 2001; Emirbayer & Goldberg 2005). Hallitsevan doksan määrittämässä toiminnassa, seurauksena voi olla itse itsensä toteuttavan profetian tilanne. Silloin alistetussa epätasaisen vaihdon tilanteessa olevat ryhmät voivat valita alistajansa näennäisen vapaaehtoisesti yhä uudelleen. (ks. Bourdieu 1974, 5–6; 1998). Tässä mielessä ihmiset valitsevat kohtalonsa. Myös luokat tai luokkafraktiot antisipoivat objektiiviset mahdollisuutensa käytännöllisen tietonsa pohjalta (ks. Rosenlund 2009, 46).

Bourdieu hyödyntää Husserlilta peräisin olevaa tärkeää erottelua ”projektin” ja ”protention” välillä: *projekti* on tietoisista pyrkimistä kohti tulevaisuutta, *protentio* taas ”esirefleksiivistä tulevaisuuden tavoittelua, joka ilmenee näkyvässä kvasi-nykyisyytenä ... sinä mikä havaitaan suoraan” (Bourdieu 2000, 207). Jälkikäteen protentio voidaan tulkita projektiksi, tietoisten ja laskelmoitujen, harkittujen tekojen aikaansaannokseksi, vaikka se olisikin ollut vain välitöntä sovittelua tulevaan peliin. Toimijan elämäntrajektori ei ole koskaan tietoinen suunnitelma, vaan enemmän tai vähemmän vastausta siihen, mitä elämä heittää eteen. (Grenfell 2008, 156–166.).

(4) Neljäs ongelma liittyy intressin käsitteen samanaikaiseen typistämiseen ekonomistiseen kustannus-hyöty -laskelmointiin ja sen universalisointiin kaiken kattavaksi osallistumista motivoivaksi voimaksi modernissa yhteiskunnassa. Tämä voidaan nähdä osana *ekonomismin imperialismia*, pyrkimystä tai vaatimusta siitä, että kaikki elämän alueen on mahdollista käsitellä sen mallin mukaisesti tai johtaa taloudellisista välttämättömyyksistä (ks. esim. O’Neill 1998; Fine 2001). Kuten edellä jo on todettu, on tärkeää erottaa toisistaan oman edun tavoitteluna ilmenevä intressi, jonka klassinen kuvaus löytyy Marxin Pääomasta (ks. Marx 1957) tai Weberin analysoimilta markkinoilta (1976) ja intressi kiinnostuksena määrätyn kentän peliin osallistumiseen. Oman edun tavoitteluna intressi voisi toteutua rationaalisen laskelmointina, kuten Max Weberin markkinatoiminnan ideaalituypissa (ks. Weber 1976). Kiinnostusintressin mukainen toiminta puolestaan on toimijansa elämänhistorian ja kyseisen kentän näkökulmasta järkevä (tarvitsematta olla rationaalinen).

Tässä intressillä tarkoitetaan toimijan toiminnan suuntautuneisuutta

johonkin markkinoilla tai kentillä olevaan osallistumisen vaihtoehtoon. Toimija valitsee habitukseensa sisältyvien toimintadispositioiden pohjalta niitä parhaiten vastaavan vaihtoehdon tietyllä toimintahetkellä (suhdanteessa) mahdollisten joukosta. Osallistumisessa siten yhdistyy rakenteiden kaksi ilmenemisen muotoa: rakenteiden tarjoamat objektiiviset vaihtoehdot ja habitukseen subjektivoidut (rakenteet), jotka ilmenevät dispositioiden ja toiminnan havaitsemisen subjektiivisten rajojen muodossa. (ks. Bourdieu 1974; 1977; Siisiäinen 1986.)

Yhdistys kenttänä ja kentillä

Rationaalisen valinnan teoria olettaa, että toimijan ei useinkaan kannata osallistua esimerkiksi järjestötoimintaan, koska siitä koituvat kustannukset voivat muodostua liian suuriksi hyötyihin nähden ja koska osallistumalla ei kuitenkaan saa aikaan toivottua tulosta tai koska toimija saa vapaamatkustajana järjestötoiminnan tuottamat hyödyt osakseen joka tapauksessa, mikäli muut osallistuvat joukkomitassa (ks. Olson 1965; Downs 1967; Shaw 2008). Tästä lähtökohdasta voi halutessaan vetää johtopäätöksen poliittisen piittaamattomuuden, jopa tietämättömyyden rationaalisuudesta: jos kerran yksittäisen toimijan teko harvoin ratkaisee esimerkiksi äänestyksen lopputuloksen, ei poliittisen asiantuntemuksen vaivalloinen hankkiminen ja valistunut osallistuminen useinkaan maksa vaivaa, vaan siihen käytetyn ajan voi käyttää itsensä kannalta hyödyllisemminkin (ks. Shaw 2008).

Max Weberin ja Robert Michelsin ideoihin kytkeytyvässä sosiologisen yhdistystutkimuksen traditiossa on valotettu samaa ongelmaa organisaatioteoreettisesta näkökulmasta. Kun aatteelliset liikkeet muuttuvat valtakunnallisiksi joukkoliikkeiksi, niiden tehokkuus edellyttää organisaation muodostamista työnjakoineen, vallanjakoineen ja johtajuuden ongelman ratkaisuihin (edustuksellinen järjestödemokratia). Molempien johtopäätös on, että yhdistyksissä tai järjestöissä valta keskittyy vääjäämättä harvalukuiselle johdolle, joka kykenee tekemään itsestään korvaamattoman asiantuntijuutensa ja työnjaollisen asemansa ansiosta. Tämä merkitsee rivijäsenten vaikutusmahdollisuuksien supistumista käytännössä hyvin vähäiseksi. (ks. Michels 1966; Weber 1911; 1976; Rammstedt 1978.)

2000-luvun markkinoilla toimivissa virtaviivaisissa järjestöissä vaikutusvaltaisiin aseisiin pääsemisen kriteerit ovat entisestään lisääntyneet. Niiden johtaminen vaatii korkeata kulttuurisen pääoman hallintaa, johtajuusasiantuntijuutta (associational management), tietoa sekä käyvän sosiaalisen pääoman hallintaa (suhteet, verkostoituminen) ja ehkä markkinahenkisen eetoksen sisäistämistäkin. Tiettyä osaa siitä ei tavallisista kouluista voi hankkia, esimerkiksi kentällä arvokkaita sosiaalisia suhteita. Eliittioppilaitokset ovatkin jo asia erikseen. Niin ollen voikin usein olla järkevää, että vähän taloudellista, kulttuurista ja sosiaalista pääomaa omistavat toimijat pidättyvät suurisuuntaisesta investoinnista järjestötoimintaan. Marc Hooghe (2001) raportoi tutkimustuloksista, jotka kyseenalaistavat teesin siitä, että korkea tiedontaso pelkästään kelpaisi kausaalisesti osallistumisen syyksi. Päinvastoin, saattaakin monesti olla niin, että juuri osallistuminen johtaa adekvaattiin tietoon. Yhdistysverkostoissa toimivien on tärkeää tuntea poliittista järjestelmää, poliitikkoja, toisten järjestöjen operatiivista johtoa ja kunnan johtavia viranhaltijoita. Niille taas, jotka eivät ole järjestötoimintojen päättävässä asemassa, noilla tiedoilla ei useinkaan ole mitään merkitystä. Jos näin on, tieto ja osallistuminen ovat kaksi toisiinsa kytkeytyvää ja toisiaan ruokkivaa muuttujaa, ilman selkeää yksisuuntaista kausaalista suhdetta.

Vähän tietyllä kentällä käypää arvokasta taloudellista, kulttuurista ja sosiaalista pääomaa omistavan toimijan kannattaisikin ottaa oppia Aisopoksen ja Phaedruksen faabeleista tutusta ketusta, joka kielsi ulottumattomissaan olevien ”happamien” viinirypäleiden (tai suomalaisittain pihlajanmarjojen) arvon. Toimijankin siis kannattaisi analogisesti tehdä osallistumis päätöksensä suhteuttamalla omat tarpeensa yhtäältä niiden toteutumismahdollisuuksiin ja toisaalta voimavaroihinsa (vrt. Elster 1983). Se auttaa välttämään epäonnistumisen kokemuksia, itsetunnon kolauksia, frustraatioita, kognitiivista dissonanssia ja resurssien haaskausta (Hooghe 2001):

”Se mikä tekee tästä happamien viinirypäleiden ilmiöstä niin dramaattisen on, että vastaajien käsitys täyden poliittisen osanottajuuden saavuttamisesta on, itse asiassa, oikea. Heidän mahdollisuutensa näytellä merkittävää osaa julkisella näyttämöllä ovat todellakin pienet. Niillä, joilla on korkeat koulutukselliset pätevyudet tai paremmat verbaliset tai retoriset taidot, tai joilla on enemmän vapaailtoja uhrattavaksi, on selkeästi paremmat mahdollisuudet hallita

julkista avointa keskustelua (deliberation). Tämä eriarvoisuus on pysyväisluonteista vaikka voisimmekin saada aikaan mitä avoimimmat julkisen keskustelun menettelytavat” (Hooghe 2001, 172).

Hooghen vetämät johtopäätökset ovat linjassa 1970-luvulla köyhien liikkeitä tutkineiden Clowardin ja Pivenin käsitysten kanssa (ks. Piven & Cloward 1979; Clowards & Piven 1984). Heidän mukaansa ”tavallisilla ihmisillä” on riittävästi tietoa toiminnan ja siihen vaikuttavien tekijöiden kokonaisuudesta kyetäkseen arvioimaan järkevästi kannattaako tiettyihin järjestöihin osallistuminen, ja yhä useammin päätyäkseen kielteiseen arvioon:

”Pohjalla olevat käyttävät valtaansa niissä tilanteissa, joissa he mobilisoituvat vetääkseen pois sen panoksen, jonka he antavat institutionaaliselle elämälle. Työläisinä he voivat vetää pois työnsä, vuokralaisina vuokran, säästäjinä he voivat kieltäytyä säästöistä, kuluttajina he voivat kieltäytyä ostoista, kansalaisina he voivat kieltäytyä tottelevaisuudesta kansalaisyhteiskunnan vallitseviin sääntöihin” (Cloward & Piven 1984, 589).

Intressejä piiristään poissulkevat järjestöt on mahdollista käsittää osaksi poliittisen järjestelmän selektiivisyysmekanismien kokonaisuutta, joka intressien on läpäistävä tullakseen toteutetuksi ja joka kohtelee erilaisia intressejä hyvin eri tavalla (ks. Offe 1975; Siisiäinen 1986). Tuolloin huomiota olisi kohdistettava, paitsi julkiseen ja läpinäkyvään päätöksentekoon, myös siihen järjestelmän ulottuvuuteen, joka toimii ”ei-päätöksentekona”, kuten ”toivottomista” esityksistä suosiolla luopumisena realismin nimissä (vrt. Bachrach & Baratz 1970; Lukes 1980).

Tietty yhdistys – tai järjestö – avautuu mahdollisuuksina sille, jolla on kyseisessä yhdistyksessä toimimiseen tai sen hyödyntämiseen tarvittavia resursseja, tietoa, taitoa, pelisilmää, pelin tajua ja itsevarmuutta. Sama organisaatio voi muodostua esteeksi toimijalle, jolla on vähän käypää kulttuurista, taloudellista ja sosiaalista pääomaa, puuttuva pelisilmä tai pelin sääntöjen taju. Sama koskee myös erilaisia poliittisia tai kulttuurisia laitoksia, kirkkoja ja herätysliikkeitä, verkostoja ja kansalaisfoorumeita.

Toisaalta on myös muistettava, että ”tavallisten ihmisten” tietoisuus ja arviointitaito on myös ollut taustavoimana yhteiskunnallisten liikkeiden, yhdistysten ja muiden kollektiivisen toiminnan organisoitujen muotojen

käynnistämiseksi. Työväen ja työttömien liikkeet, naisliikkeet ja erilaisten haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien yhteistoiminnan muodot ovat syntyneet suhdanteiden tarjoamiin mahdollisuuksiin tarttumisesta, usein vaihtoehtoiksi esteiksi koetuille, syrjiville järjestöille ja liikkeille. Tiettyinä historian ”hulluuden hetkinä” mahdollisen rajat venyvät ja joukkovoima, usein ytimenään nuoriso, saattaa mullistaa vanhoja rakenteita (ks. Zolberg 1972). Suuren vähäväkisten joukon organisoituminen on ollut keino kompensoida pääomanlajien hallinnan niukkuutta toimijoiden suurella määrällä. Ja noista pyrinöistä syntyneiden byrokraattisiksi ja oligarkkisiksi koneistoiksi muuttuneiden järjestöjen realistinen kritiikki on tavallisimmillaan ilmennyt toiminnasta jättäytymisellä, äänestämisenä jaloillaan.

Bourdieu teoretisoi harvoin yhdistysten ja yhteiskunnallisten liikkeiden ilmiökenttää. Hänen teoriansa lähtökohdista on kuitenkin mahdollista tarkastella järjestöjä, ja yleensäkin organisaatioita, vallan kenttinä, joilla kamppaillaan paitsi panoksista, myös sisäisistä valta-asemista (ks. Bourdieu & Wacquant 1995; Siisiäinen 1988; Emirbayer & Johnson 2008).

Habitus ja tulkintakehyksen yhteensopivuus

Erwin Goffman käyttää tutkintakehyksen käsitettä kuvatessaan sitä, millä tavalla yksilöt paikallistavat, havaitsevat, identifioivat ja varustavat nimilapulla ja määrittelevät erillisten konkreettisten tapahtumien, ilmiöiden ja tietojen loputtoman joukon. Tulkintakehysten avulla toimijat suunnistavat tulevaisuuteen ja tekevät valintojaan (Goffman 1974, 10–21). 1980-luvun liiketutkimuksen kulttuurinen suuntaus kritisoi rationaalisen valinnan teorian inspiroimia osallistumisen konseptioita siitä, että niissä pidettiin yhteiskunnallisten ongelmien ja niiden poistamistarpeen (tai intressin) olemassaoloa liikkeen synnyn riittävinä perustoina. Olennaista on ongelmien tai epäkohtien olemassaolon lisäksi kuitenkin myös, miten ne tulkitaan, miten tulkintoja kehitetään ja millaisessa muodossa ne onnistutaan tarjoamaan potentiaalisille osallistujille tai kannattajille. Toisin sanoen lähestymistavassa nostetaan teorian keskiöön yksilöiden ja organisaatioiden välinen symbolisen alue. Liikkeisiin tai yhdistyksiin osallistumisen, puhumattakaan jäsenyyden, välttämätön edellytys on, että yksilötoimijan henkilökohtaisen tulkintakehyksen ja

liikkeen tai yhdistyksen kollektiivisen tulkintakehyksen välillä vallitsee keskinäinen yhteensopivuus (ks. Snow & Rockford & Worden & Benford 1986, 466–476).

Bourdieuin sosiologiassa henkilökohtainen tulkintakehys voidaan käsitellä osaksi toimijan habitusta ja kollektiiviset tulkintakehykset tietyillä kentillä toimivien liikkeiden, yhdistysten tai organisaatioiden yksilöille tarjoamiksi toiminnan vaihtoehtoiksi (ks. Siisiäinen 1996, 87–99). Toimijan osallistumisen todennäköisyys kasvaa sellaisten liikkeiden tai yhdistysten kohdalla, joiden tulkintakehys resonoi suhteessa toimijan habituksen dispositiorakenteeseen.

Osallistuminen todennäköisen kausaalisuutena

Kuten edellä on jo todettu Pierre Bourdieuin relationaalisen sosiologian ydinkäsitteet ja niiden keskinäisyyksien muodostama kokonaisuus antavat mahdollisuuden hahmottaa sosiologisesti kattavasti koko osallistumisen ongelma. Osallistuminen hahmottuu siltä pohjalta tulevaisuuteen suuntautuvana käytäntönä, jonka generoi habitus ja sen sisältämät havaitsemisen subjektiiviset rajat, pelin hengen taju ja toimintadispositiot (ks. Bourdieu 1974; 1977; Bourdieu & Wacquant 1995; Bourdieu 2005b). *Habituksen avulla Bourdieu pyrkii ratkaisemaan toimijan menneisyyden määrittämän toimintatrajektorin ja tulevaisuuden ennakoimattomuuden välisen yhteensovittamisen ongelman.*

Kuten edellä jo viitattiin, habituksen perusta muotoutuu varhaislapsuudessa, ”varhaispedagogisen” työn tuloksena prosesseina, joissa sisäistään pitkälti kasvuympäristön rakenteellinen doksa, itsestäänselvyyksien, diskurssien ulkopuolisen alue. Se on symbolisen vallan keskeinen vaikutusalue. Pedagoginen toiminta tuottaa näin ollen tiedostamattomuutta (*méconnaissance*) hallitsevan kulttuurisen mielivaltaisuudesta *primaarihabituksen* olennaisena piirteenä (Bourdieu 1977, 164–177; Bourdieu & Passeron 1977, 22–42). Kaikki myöhempi, sekundaaripedagogiikka ja sen luoma *sekundaarihabit*us suhteutetaan primaarihabitukseen perustalle. Sekundaaripedagogiikan tuloksellisuus on tästä näkökulmasta ko. kahden habituksen samankaltaisuuden funktio (Bourdieu & Passeron 1977, 43; Bourdieu 1979, 549; Siisiäinen 1986, 106–107)

Habitus rakentuu kuitenkin dynaamisilla kentillä, se on historian tuotetta ja historia voi sitä myöskin muuttaa: uudet kokemukset, uusi kasvatusta, koulutus, toisten toimijoiden vaikutus, yhteistoiminta voivat auttaa nostamaan tietoisuuteen, eksplisiittisiksi doksan ja symbolisen vallanalaisuuden aspekteja (ks. Bourdieu 2005b, 45-47).

Habitus ei ole koskaan toistoa, eikä se koskaan kohtaa samanlaisia rakenteita kuin missä sen perusta aikoinaan on laskettu. Kentillä on aina ristiriitoja ja habitus muotoutuu aina vuorovaikutusten alaisuudessa (ks. Bourdieu 2005b). Itse asiassa se, että sanotaan habituksen syntyvän rakenteiden sisäistämisenä erilaisilla kentillä ei sanele periaatteessa minkäänlaisia konkreettisia raameja tai määrättyjä rajoja sen sisällölle. Habitus ”neuvotellaan”, vaikkakaan ei vapaasti valituissa olosuhteissa. Sen kehittymisellä on säännönmukaisuutensa ja synnyn rakenteellinen konteksti luo sen sisällölle erilaisia todennäköisyyksiä, mutta ei mekanismeja tai sääntöjä (vrt. Grenfell 2008, 153-155).

Näin Bourdieu lieventää, vaikkakaan ei kokonaan eliminoi, edellä esitetyn 1970-luvun tuotantonsa determinismi-terminologiaa korostamalla käytännöllisen muutoksen mahdollisuutta. Determinismisyytösten tavallisena lähteenä on ollut nimenomaan ajatus siitä, että suhteellisen pysyväisluonteinen habitus strukturoitujen struktuurien kokonaisuutena (ja funktioltaan strukturoivana struktuurina; ks. 1977) ja habituksen synnyttämiseen vaikuttaneet rakenteet vastaisivat Bourdieun mukaan toisiaan täydellisesti (ks. esim. Alexander 1995). Siinä eivät ole auttaneet Bourdieun yleiset toteamukset siitä, että habitus on ei ole koskaan rakenteiden ”yksinkertaista” vaan aina ”laajennettua uusintamista” tai että habitus ei koskaan reprodusoi syntyrakenteitaan, vaan on niiden ehdollistamanakin aina luova (ks. 1977; 2005b). Sama koskee Bourdieun esitystä, että hänen käsitteensä muodostavat kokonaisuuden, jollaisina niitä olisi myös tarkasteltava ja että viime kädessä habituksen ja rakenteiden suhde on konkreettis-empiirinen kysymys.

Jo 1970-luvun alussa Bourdieu pyrki esittämään tarkemmin käsityksensä ko. suhteesta toteamalla, että habituksen pysyväisyys primaaristen määrittysten efektinä ja siitä seuraava habituksen, ja sen representaationa doksin maailman kokemuksen, ja rakenteiden välitön - hetkellinen - ”vastavuus ei ole mitään muuta kuin objektiivisten rakenteiden ja dispositioiden suhteiden järjestelmän *yksi erityistapaus*” (1974, 5). Samalla tavalla erityis-

tapausta edustaa Don Quijote -efekti, jossa toimijan habitus ja sen generoimat käytännöt ovat objektiivisesti yhteen sopimattomia olemassa olevien olosuhteiden kanssa (ks. 1974, 5; Hardy 2008).

Lisäksi Bourdieu kytkee habituksen synnyn ja vaikuttavuuden aina kenttiin, jotka ovat olemassa vain dynamiikassaan, kamppailevien toimijoiden välisinä suhteina. Muutos jommassakummassa edellyttää muutosta myös toisessa. Ehkä on niin, että Bourdieu itse piti selviönä muutoksen sisältymistä koko omaan teoriaansa, eikä siten perustellut sitä riittävästi potentiaalisia lukijoitaan ajatellen. Kuten Cheryl Hardy toteaa: ”muutos itsessään on otettu annettuna (Bourdieuin) omissa kirjoituksissa, koska se ei tarvitse erillistä teoretisointia” (Hardy 2008, 131).

Tulevaisuusorientoitunut osallistuminen kontingentissa maailmassa tapahtuu valintana, mutta valinnassa on mukana koko toimijan historia (habitus) ja se on aina hänen elämäntrajektorinsa ehdollistamaa. Valinnoissa ovat mukana myös toimijan ”kanssapelurit” ja heidän valintojensa ennakointi habitukseen ruumiillistetun historian valossa, olipa sitten kysymyksessä sopivien puolisoehdokkaiden lähestymisyritys (ks. Bourdieu 2008) tai yhdistysjäsenyyden hakeminen. Ehkä siinäkin voidaan nähdä jonkinlainen todennäköisyyksiä noudatteleva ”polkuriippuvuus”: tietynlaisella trajektorilla olevan toimijan on helpompi päästä joihinkin tavoitteisiin tai osallistua tietynlaisten organisaatioiden toimintoihin ja pidättyä toisenlaisista. Tätä tarkoittaa *todennäköisen kausaalisuus*. Se ei ilmene eri toimijoille samanlaisena tai ”tasa-arvoisena”. Toimija, jonka habitus on sopuosoinnussa kentän symbolisen maailman kanssa ja joka hallitsee kentällä arvostettuja pääoman lajeja, kykenee valitsemaan todennäköisesti itselleen suotuisaan lopputulokseen johtavia vaihtoehtoja, esimerkiksi yhdistysjäsenyyksiä tai sosiaalisia verkostoja. Toimija, jonka pääomanlajit ovat väärän tyyppisiä ja jonka habitus istuu huonosti kentän arvoasteikossa ylhäällä oleviin vaihtoehtoihin, esimerkiksi järjestökulttuuriin, tekee usein viisaasti väistämällä itselleen epärealistiset vaihtoehdot, välttäessään resurssien haaskuuta ja tehdessään muunlaisia valintoja.

Rationaalinen ei ole aina järkevää

Edellä hahmoteltu teoreettinen lähestymistapa ei ole tarkoitettu todel-

lisuuden kuvaksi, vaan Bourdieun kokonaisteoriaan ankkuroiduksi tutkimusteoriaksi. Sen vuoksi tässä artikkelissa ei ole puututtu juurikaan kriittisiin keskusteluihin Bourdieun teorian ongelmista (struktuurismi-, reduktionismi-, determinismi-ym. syytöksistä tunnustus- tai moraali-problematiikan puuttumiseen; tai tautologisen, funktionalistisen ja finalistisen selittämisen kritiikkeihin). Artikkelin johtopäätös ja argumentti on, että Bourdieun relationistinen sosiologia käsitteineen tekee mahdolliseksi osallistumisen ilmiökokonaisuuden sellaisen teoreettisen käsittämisen, jonka perustalta aihepiirin empiirinen tutkimus on mahdollista suunnitella. Se tekee myös mahdolliseksi intressin käsitteen tarkentamisen sekä toimijoiden osallistumisen järkevyyden ja rationaalisuuden välisen tärkeän erottelun. Näillä on merkitystä empirian ja poliittisten käytäntöjen ymmärtämiselle.

Tutkimuksellinen johtopäätös on, että agenttien järkevää toimintaa voidaan lähestyä käsittämällä se objektiivisesti ja subjektiivisesti todennäköisesti mahdolliseksi (eli realistiseksi) toiminnaksi. Tässä olennaista on *objektiivisen historian* (rakenteet ja niiden ilmenemisen vaihtoehdot tietyssä suhdanteessa) ja *subjektiivisen historian* (toimijan habitus sisäistettyjen, subjektivoitujen rakenteiden kokonaisuutena, johon sisältyy toimijan historia ja elämäntrajektori) yhteisvaikutuksen ja keskinäisen dialektiikan käsittäminen. Toiminnan ja valintojen järkevyyden objektiivisia komponentteja ovat ensiksikin, objektiivisten rakenteiden tarjoamat vaihtoehdot tietyllä toimintahetkellä (suhdanteessa) sekä kyseessä olevan kentän arvokkaiden taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman lajien kokoonpano. Toiseksi olennaista on toimijan omistamien taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman lajien kokonaisuus ja sen suhde, vastaavuus kyseisen kentän pääomalajien konstellaatioon.

Järkevyyden subjektiiviset komponentit ovat yhtäältä toimijan habitus sekä sen sisältämät toimintadispositiot ja havaitsemisen subjektiiviset rajat ja mahdollisuudet, toisaalta habituksen ja osallistumisen vaihtoehtojen tulkintakehykset, todennäköiset tulevaisuusskenaariot sekä potentiaalisten toisten toimijoiden käyttäytymisennusteet. Habituksen ja osallistumisen kohteiden tulkintakehysten välitys nostaa keskiöön symbolisen vallan alueen ja doksan. Olennainen, vaikkakin tämän artikkelin ulkopuolelle jätetty, voimatekijä on (hyvinvointi)valtio yhtäältä symbolisen vallan käyttäjänä ja pääomalajien arvottamisen voimatekijänä, toisaalta yhteistöllä-

syöttä ja kollektiivitajuntaa yleisesti sääntelevänä voimatekijänä. Näiden elementtien avulla on mahdollista käsittää erilaisten agenttien toiminnan järkevyyden, intressien moninaisuus ja tehdä ero rationaalisen valinnan teorioihin.

Tätä kautta avautuu myös tulkintakulma empiirisiin havaintoihin ja tutkimustuloksiin suomalaisten osallistumisen eriytyemisestä. Todennäköisen kausaalisuuden konseptin avulla voidaan tulkita empiirisiä osallistumisen ongelmia ja kysymyksiä, mahdollisesti niiden ratkaisuyrityksiäkin. Todennäköisen kausaalisuuden käsite auttaa myös osallistumisen ongelmaan usein liitetyn syyllistämisen ongelman analyttisessä purkamisessa ja syyllistämisen vallankäyttölottuvuuden avaamisessa.

Tältä perustalta on mahdollista myöskin asettaa empiirisesti tutkittavissa olevia ja tutkimista kaipaavia kysymyksiä ja hypoteeseja sekä kyseenalaistaa joitakin julkisuudessa levitettäviä yksinkertaistavia tulkintoja ihmisten poliittisen ja yhteiskunnallisen osallistumisen ”järjettömyydestä”. Eikö saattaisikin olla järkevämpää vähän taloudellista ja sosiaalista pääomaa omaavan nuoren näkökulmasta ”tyytyä” allekirjoittamaan erilaisia adresseja, tekemään internet-pohjainen ”yleislakko” tai perustamaan internet-yhteisöjä puolueiden tai ammattiliittojen valloittamisyriyten sijaan? Olisiko pitkäaikaistyöttömän tai maanviljelyn lopettamiseen pakotetun äänellä ”populistiselle” puolueelle eduskuntavaaleissa antajan näkökulmasta suurempi vaikutus ”vanhoihin” puolueisiin kuin suoralla vaikuttamisella niiden toimintaan. Tai riittäisivätkö toimijan resurssit molempien strategioiden käyttöön samanaikaisesti? Kumpi olisi paras osallistumiskanava marginaaliin syrjäytetyille, byrokraattinen järjestö vai vaihtoehtoliike? Vai olisiko järkevintä jättäytyä pois kaikesta ”systemin” legitimoinnin ja toimivuuden kaipaamasta ja tarvitsemasta osallistumisesta? Onko paikallistason puolueosastojen kuihtumisessa ja pienten tärkeiden asioiden korjaamiseen keskittyvien yhdistysten samanaikaisessa voimistumisessa kysymys arviointiin pohjautuvasta johtopäätöksestä pienten, omassa vaikutusvallassa olevien askelten järkevyydestä?

Auttaisiko symbolisen vallan, doksan, habituksen ja poliittisen kentän käsitteiden soveltaminen tulkitsemaan esimerkiksi sitä, että suomalaisten enemmistö äänestää toistuvasti eduskuntaan kansanedustajia, jotka toimivat vastoin heidän näkemyksiään (esimerkiksi valmiutta maksaa enemmän veroja hyvinvointivaltion turvaverkkojen säilyttämiseksi ja kehittä-

miseksi). Onko itse paljon sosiaalista, ja useimmiten samalla taloudellista ja kulttuurista, pääomaa omistavien puheissa sosiaalisesta pääomasta vapaana valintana sekä sen hyvinvointi- ja terveysvaikutuksista, kysymys doksan alaisen hyväosaisuuden trajektorin (tiedostamattomasta) symbolisesta legitimoinnista?

On myös hyvä kysyä, millä tavalla suomalainen tutkimus on vastannut osallistumisen/osallistumattomuuden ilmiön haasteeseen. Miksi monille on niin vaikeaa Bourdieun tavoin puhua symbolisesta vallasta, doksasta ja eri luokkaryhmien erilaisista mahdollisuuksista toimia ”rationaalisesti”. Uhrataanko ”elämänpolitiikan” tai ”vapaan ja vastuullisen” subjektin idean ja ”determinismin” torjumisen verukkeella mahdollisuus symbolisen vallan noidankehien kokonaisvaltaiseen paikallistamiseen ja analyysiin? Jos vapaus edellyttää välttämättömyyden tiedostamista, johtaako välttämättömyyden kieltäminen hallitsevan doksan prosessien peittämiseen tai sulkemiseen kiinnostuksen ulkopuolelle. Silloin määritelläänkin jo modernin doksofin (doxoph) toimenkuvaa (ks. Bourdieu 1972; Deer 2008, 128–129). Kysymys on tässäkin intresseistä ja kentästä sekä siitä, mikä suomalaisella tieteen kentällä vuonna 2010 on eri toimijoiden kannalta rationaalista ja mikä järkevää.

Kirjallisuus

- Alexander, Jeffrey (1995). *Fin de Siècle Social Theory*. London: Verso.
- Bachrach, Peter & Baratz, Morton S. (1970). *Power and Poverty*. New York: Oxford University Press.
- Bourdieu, Pierre (1972). *Les doxophes*. Minuit 1, 26-45.
- Bourdieu, Pierre (1974). *Avenir de classe et causalité du probable*. *Revue française de sociologie* 19, 3, 3–42.
- Bourdieu, Pierre (1977). *Outline of a Theory of Practice*. New York: Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre (1979). *La distinction – critique social du jugement*. Paris: Minuit.
- Bourdieu, Pierre (1984). *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bourdieu, Pierre (1986). The forms of capital. Teoksessa John G. Richardson (toim.): *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New

- York: Greenwood Press, 241–258.
- Bourdieu, Pierre (1990a). *In Other Words: Essays Towards a Reflexive Sociology*. (käänt. Matthew Adamson) Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, Pierre (1990b). *The Logic of Practice* (käänt. Richard Nice). Stanford: Stanford university Press.
- Bourdieu, Pierre (1996). *The Rules of Art* (käänt. S. Amanuel). Cambridge: Polity.
- Bourdieu, Pierre (1998). *Järjen käytännöllisyys: Toiminnan teorian lähtökohtia* (suom. Mika Siimes). Tampere: Vastapaino.
- Bourdieu, Pierre (1999). *Vastatulet*. Keuruu: Otava.
- Bourdieu, Pierre (2000). *Pascalian Meditations* (käänt. Richard Nice). Cambridge: Polity.
- Bourdieu, Pierre (2001). *Masculine Domination*. Cambridge: Polity.
- Bourdieu, Pierre (2005a). *The Social Structures of the Economy* (käänt. Chris Turner). Cambridge: Polity.
- Bourdieu, Pierre (2005b). *Habitus*. Teoksessa: Jean Hillier & Emma Rooksby (toim.). *Habitus : A Sense of Place* (2nd Edition). Aldershot: Ashgate, 43–49.
- Bourdieu, Pierre (2008a). *Political Interventions. Social science and political action*. Lendon, New York: Verso.
- Bourdieu, Pierre (2008b). *The Bachelors' Ball*. Cambridge: Polity
- Bourdieu, Pierre & Jean-Claude Passeron (1977). *Reproduction in Education, Society and Culture*. London: SAGE.
- Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loïc (1995). *Refleksiiviseen sosiologiaan: tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta*. Joensuu: Joensuu University Press.
- Buchanan, James M. (1995). *Interview*. The Region. http://www.minneapolis-fed.org/publications_papers/pub_display.cfm?id=3682.
- Buchanan, James M. & Gordon Tullock (1962). *The calculus of Consent: Logical Foundations of a Constitutional Democracy*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Cloward, Richard A. & Frances Fox Piven (1984). Disruption and organization. A rejoinder. *Theory & Society* Vol. 13, 4, 587–599.
- Cohen, Jean (1985). Strategy of identity: New theoretical paradigms and contemporary social movements. *Social Research* 52, 4, 663–716.
- Dean, Mitchell (2007). *Governing Societies: Political perspectives on domestic and international rule*. Maidehead: McGraw-Hill.
- Deer, Cécile (2008). *Doxa*. Teoksessa: Michael Grenfell (toim.). *Pierre Bourdieu – Key Concepts*. Stocksfield: Acumen, 119–130.

- Downs, Anthony (1957). *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper & Crow.
- Elster, Jon (1979). *Ulysses and the Sirens*. Cambridge: University Press.
- Elster, Jon (1982). Marxism, functionalism and game theory, the case for methodological individualism. *Theory and Society* Vol. 11, 4, 453–482.
- Elster, Jon (1983). *Sour Grapes: Studies in the Subversion of Rationality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Emirbayer, Mustafa & Chad Alan Goldberg (2005). Pragmatism, Bourdieu, and collective emotions in contentious politics. *Theory and Society* 34, 469–518.
- Emirbayer, Mustafa & Victoria Johnson (2008). Bourdieu and organizational analysis. *Theory and Society* 37, 1–44.
- Fine, Ben (2001). *Social Capital versus Social Theory*. London: Routledge.
- Fireman, Bruce & William Gamson (1988). Utilitarian logic in the resource mobilization perspective. Teoksessa M.N. Zald & J.D. McCarthy (toim.). *The dynamics of social movements: Resource mobilization, social control, and tactics*. Boston, London: University Press of America (2. ed.), 8–44.
- Giddens, Anthony (1985). *Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia*. Helsinki: Otava.
- Goffman, Irving (1974). *Frame analysis*. New York: Harper Colophon Books.
- Gramsci, Antonio (1967). *En kollektiv intellektuell*. Uddevalla: Cavefors.
- Grenfell, Michael (2008). Interest. Teoksessa: Michael Grenfell (toim.): *Pierre Bourdieu – Key Concepts*. Stocksfield: Acumen, 153–170.
- Habermas, Jürgen (1968). *Erkenntnis und Interesse*. Frankfurt a/M: Suhrkamp.
- Hardy, Cheryl (2008). Hysteresis. Teoksessa: Michael Grenfell (toim.): *Pierre Bourdieu – Key Concepts*. Stocksfield: Acumen, 131–148.
- Hay, Colin (2007). *Why we hate politics*. Cambridge: Polity.
- Held, David (1987). *Models of democracy* (2nd ed.). Cambridge: Polity Press.
- Hirschman, Alfred O. (1977). *The passions and the interests. Political arguments for capitalism before its triumph*. Princeton: Princeton University Press.
- Hooghe, Marc (2001). Not for our kind of people: the sour grapes phenomenon as a causal mechanism for political passivity. Teoksessa Paul Dekker & Eric. M. Uslaner (toim.): *Social Capital and Participation in Everyday Life*. London: Routledge, 162–175.
- Huber, Beat (1958). *Der Begriff des Interesses in den Sozialwissenschaften*. Winterthur: Keller.
- Klandermans, Bert (1984). Mobilization and participation: Social-psychological expansion of resource mobilization theory. *American Sociological Review*

- 49, 583–600.
- Klandermands, Bert (1997). *The Social Psychology of Protest*. Oxford: Blackwell.
- Lordon, Frédéric (2006). *L'intérêt souverain - Essai d'anthropologie économique spinoziste*. Paris: La Découverte.
- Lukes, Steven (1980). *Power. A Radical View*. Hong Kong: Studies in Sociology: Humanities.
- Marx, Karl (1957). *Pääoma, I osa*. O.V. Louhivuori (suom.). Petroskoi: Karjalan ASNT:n Valtion Kustannusliike.
- Marx, Karl (e.v.) Teesejä Feuerbachista. Teoksessa *Karl Marx & Friedrich Engels: Valitut teokset 3 osassa, osa 1*. Moskova: Edistys, 7–9.
- Massing, Peter (1979). *Interesse und Konsensus. Zur Rekonstruktion und Begründung normativ-kritischer Elemente neopluralistischer Demokratietheorie*. Opladen.
- McAdam, Doug & John. D. McCarthy & Mayer. N Zald (1988). Social movements. Teoksessa Neil, J. Smelser (toim.): *Handbook of sociology*. Newbury Park: SAGE, 695–738.
- Michels, Robert (1966). *Political parties. A sociological study of the oligarchical tendencies of modern democracy*. New York: The Free Press.
- Neuendorf, Hartmut (1973). *Der Begriff des Interesses. Eine Studie zu den Gesellschaftstheorien von Hobbes, Smith und Marx*. Frankfurt a/M: Suhrkamp.
- Norris, Pippa (2002). *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Offe, Claus (1975). Politische Herrschaft und Klassenstrukturen. Zur Analyse spätkapitalistischer Gesellschaftssysteme. Teoksessa G. Kress & D. Senghaas (toim.). *Politikwissenschaft*. Frankfurt a/M: M. Fischer, 135–165.
- Olson, Mancur (1965). *The logic of collective action. Public goods and the theory of groups*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- O'Neill, John (1998). *The Market: Ethics, Knowledge and Politics*. London: Routledge.
- Orum, Anthony, M. & John G. Dale (2009). *Political Sociology. Power and Participation in the Modern World*. Oxford: Oxford University Press.
- Palonen, Kari (2003). Four Times of Politics; Policy, Polity, Politicking and Politization. *Alternatives* 28, 171–186.
- Piven, Frances Fox & Richard Cloward A. (1979). *Poor People's Movements: Why They Succeed, How They Fail*. New York: Vintage Books.
- Rammstedt, Otthein (1978). *Soziale Bewegung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

- Rose, Nikolas (1999). *Powers of Freedom. Reframing Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rosenlund, Lennart (2009). *Exploring the City with Bourdieu. Applying Pierre Bourdieu's theories and methods to study the community*. Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller.
- Shaw, Jane S. (2008). *Public Choice Theory*, by *The Concise Encyclopedia of economics*. <http://www.econlib.org/library/Enc/PublicChoiceTheory.html> (22/08/08).
- Siisiäinen, Martti (1980). Keskustelua Gramscin päällysrakenneteoriasta. *Tiede & Edistys* vol. 5 (1), 21–35.
- Siisiäinen, Martti (1986). *Intressit, yhdistyslaitos ja poliittisen järjestelmän vakaisuus*. Jyväskylä: Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 57.
- Siisiäinen, Martti (1988). Järjestöllinen pääoma: käsite ja merkitys yhdistystutkimuksessa. *Hallinnon tutkimus* Vol. 7 (3), 154–169.
- Siisiäinen, Martti (1992). Kollektiivisen toiminnan muodot ja repertoaari. Teoksessa: Raimo Blom & Martti Siisiäinen: *Politiikan sosiologia*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksen julkaisuja No 52, 51–71.
- Siisiäinen, Martti (1996). Kehysanalyysi ja yhdistysten tulevaisuudennäkömät. Teoksessa Riikonen, Virve & Siisiäinen, Martti (toim.). *Yhdistys 2000: Mahdollisuuksia ja uhkia*. Helsinki: OK, 87–103.
- Siisiäinen, Martti (2003). Yksi käsite, kaksi lähestymistapaa: sosiaalinen pääoma Putnamilla ja Bourdieulla. *Sosiologia*, 40 (3), 204–218.
- Siisiäinen, Martti (2008). Symbolic power as a critical concept. Teoksessa. Ari Antikainen & Jarmo Houtsonen (toim.). *Symbolic Power in Cultural Contexts - Uncovering Social Reality*. Rotterdam: Sense Publishers.
- Siisiäinen, Martti (2010). Yhdistykset, joukkotoiminta ja myöhäismoderni hegemonia. Teoksessa Risto Rinne (toim.). *Aikuiskasvatus ja demokratian haaste*. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Siisiäinen, Martti & Tomi Kankainen (2009). Järjestötoiminnan kehitys ja tulevaisuudennäkömät Suomessa. Teoksessa Tomi Kankainen & Heli Pessala & Martti Siisiäinen & Leo Stranius & Hanna Wass & Niklas Wilhelmsson. *Suomalaiset osallistujina*. Helsinki: Oikeusministeriön julkaisuja 5, 91–138.
- Simmel, Georg (1890). *Sociale Differenzierung. Sociologische und Psychologische Untersuchungen*. Leipzig: Duncker & Humblot.

- Simmel, Georg (1998a; 1898b). The persistence of groups 1-2. *The American Journal of Sociology* 3 (5), 662–689 sekä 3 (6), 829–836.
- Simmel, Georg (1899). The persistence of groups 3. *American Journal of Sociology* 4 (1), 35–50.
- Snow, David & Burke Rochford & Steven Worden & David Benford (1986). Frame alignment processes, micromobilization, and movement participation. *American Sociological Review* 51, 5, 464–481.
- Stranius, Leo (2009). Epämuodollinen kansalaistoiminta – järjestötoiminnasta kevytaktivismiin. Teoksessa Tomi Kankainen & Heli Pessala & Martti Siisiäinen & Leo Stranius & Hanna Wass & Niklas Wilhelmsson: *Suomalaiset osallistujina*. Helsinki: Oikeusministeriön julkaisu 5, 139–162.
- Tschirhart, Mary (2006). Nonprofit Membership Associations. Teoksessa Walter W Powell & Richard Steinberg (toim.). *The Nonprofit Sector – A Research Handbook*. New Haven & London: Yale University Press, 523–541.
- Trapp, Manfred (1986). Utilitaristische Konzepte in der Soziologie. Eine soziologische Kritik von Homans bis neuen politischen Ökonomie. *Zeitschrift für Soziologie*, 15 (5), 324–340.
- Turner, Ralph (1966). Collective behavior. Teoksessa Robert E.L. Faris (toim.). *Handbook of modern sociology* (2. ed.). Chicago: Rand McNally & Company, 384–425.
- Wacquant, Löic (1996). Foreword. Teoksessa Bourdieu, Pierre (with the collaboration of Monique de Saint-Martin). *The State Nobility*. Cambridge: Polity 1996, ix–xxii.
- Wass, Hanna & Niklas Wilhelmsson (2009). Äänestysaktiivisuus Suomessa – raportti vaaliosallistumisen tutkimisesta, äänestysaktiivisuuden trendeistä ja osallistumistutkimuksen kehitystarpeista. Teoksessa T. Kankainen & Heli Pessala & Martti Siisiäinen & Leo Stranius & Hanna Wass & Niklas Wilhelmsson: *Suomalaiset osallistujina*. Helsinki: Oikeusministeriön julkaisu 5, 21–90.
- Weber, Max (1911). Geschäftsbericht. Teoksessa *Verhandlungen des ersten deutschen Soziologentages vom 19.-22. Oktober*. Tübingen, 39–61.
- Weber, Max (1976). *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen: J.B.C. Mohr (Paul Siebeck).
- Zolberg, Aristide. S. (1972). Moments of madness. *Politics and Society*, Winter, 183–207.